

ՄԵՎԱԿ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի անվան Գրականության ինստիտուտ

ՄՓՅՈՒՌՔՈՒՄ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ՄՈՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՁՈՒԼՄԱՆ ՎՏԱՆԳԻ ՄՏԱՀՈԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆԻ ՈՒՂԵԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկյանը 1962 թվականից սկսած շրջել է հայկական ողջ սփյուռքով և իր ուղևորությունները հետագայում ամփոփել չորս ուղեգրական հատորներում՝ «Քարավանները դեռ քայլում են» (1964 թ.), «Խճանկար հոգու և քարտեզի գույներից» (1976 թ.), «Գույներ նույն խճանկարից» (1989 թ.), «Իմ կածանը աշխարհի ճանապարհներին» (2002 թ.): Ուղեգրություններում բանաստեղծուհին ամենայն մանրամասնությամբ անդրադառնում է սփյուռքահայ կյանքի բոլոր ոլորտներին: Դրանց հիմքում հիմնականում հայապահպանության հարցերն են, որ տարբեր տարիներին գրված գրքերում շարունակաբար շեշտվել են:

Կապուտիկյանի առաջին ուղևորությունը Սփյուռք 1962 թվականին էր, երբ Բեյրութում մասնակցեց Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակին նվիրված հանդիսություններին: Իր խոսքում բանաստեղծուհին շեշտում է, որ հարաիս ժամանակների մեջ շատ բաներ կորցրինք, կորցրինք Արևմտյան Հայաստանն ու արևմտահայությանը, բայց չկորցրինք մեր լեզուն, որն ամուր է ինչպես բյուրեղ: Հայոց գրերն էլ դիմացան բազում արհավիրքների ու տարածվեցին աշխարհով մեկ՝ դառնալով կամուրջ Սփյուռքի և Հայաստանի միջև: Սփյուռքի հայությունը այդ գրերի հրամայականով ամենուր առաջին հերթին հիմնել է իր դպրոցը, մշակույթի օջախն ու եկեղեցին:

Սփյուռքահայության՝ որպես ազգային հավաքականության գրավականը նաև վարժարաններն են: Դրանք այն գլխավոր օղակն են, որոնք երեխային կապում են մայրենի լեզվին: Իսկ ինչպիսի՞ն էր վիճակը Սփյուռքի վարժարաններում: Կապուտիկյանը լինում է այցելած վայրերի գրեթե բոլոր հայկական վարժարաններում և հետագայում ընթերցողին ներկայացնում առաջին հայացքից ստացած իր տպավորությունները: Բանաստեղծուհին նշում է, որ հայության ձուլումը սկսվում է հենց վարժարաններից և օրինակներով նշում է մայրենի լեզվի մոռացության բերած աղետները: Բանաստեղծուհին վկայում է, օրինակ, որ երբ ինքը գրուցում է Բոստոնի Ս. Հակոբ եկեղեցուն կից գործող շաբաթօրյա դպրոցի երեխաների հետ, նրանց պատմում Հայաստանի մասին, խոսքերը դեմ են առնում ինչ-որ պատմեջի: Ինչքան էլ ունկերը լարեն երեխաները, միևնույն է, չեն հասկանում բանաստեղծուհուն: Տարեց ուսուցչուհին շփոթված ցանկանում է արդարանալ, ասել, որ ինքը ամեն ինչ անում է հայեցի կրթելու համար, բանաստեղծուհու ուշադրությունը հրավիրում է պատին փակցված թերթին, ուր եղել են Շիրազի, Սևակի, Կապուտիկյանի տողերը, որոնք պատգամում էին «չմոռանալ մայր լեզուն»: Ուսուցչուհին սկսում է բարձրաձայն կարդալ Աբովյանի խոսքերը. «Ա՛խ, լեզուն, լեզուն, լեզուն որ չըլի, մարդ ինչի՞ նման կըլի: Մեկ ազգի

պահողը, իրար հետ միացնողը լեզուն ա ու հավատը...»: Բացի ուսուցչուհուց, սակայն, և ոչ մի աշակերտ չի կարողանում կարդալ այդ տողերը: Իսկ Հայ բարեգործական ընդհանուր միության Մոնրեալի ամենօրյա վարժարանում, երբ աշակերտներին Թումանյանի լուսանկարը նվիրելուց հետո Կապուտիկյանը հարցնում է, թե ո՞վ է Հովհաննես Թումանյանը, ոչ ոք չի իմանում: Բրազիլիայի Սան Պաուլո քաղաքի «Բարեն և Ռեթինա Բագարյան» վարժարանում մանկապարտեզային տարիքի ընդամենը 28 երեխա են, որ հյուրի ողջունին ի պատասխան՝ ապշած նայում են՝ հայերեն ոչ մի բառը չհասկանալով: Կանադական հողում ստեղծված առաջին գաղութում՝ Մեն-Կատրին փոքր քաղաքում, 1912 թ. գաղթած քղեցիների կառուցած Կանադայի առաջին հայկական եկեղեցու սրահում հանդիպման ժամանակ 10-12 տարեկան Նուշեն սկսում է խոսքը՝ «Միրելի Միլվա Կապուտիկյան...», բայց կանգ է առնում և մեղավոր նայում հոր կողմը՝ հուսահատ անցնելով անզլերենի: Օրինակներն անվերջ են: Բանաստեղծուհին ամենուր այսպիսի տխուր փաստերի ականատեսն է լինում, և Մփյուռքում հայկականությունը կորցնելու տագնապը գնալով մեծանում է:

Մայրենի լեզվի համատարած մոռացման պատճառը հեղինակը համարում է այն, որ Եղեռնի հետևանքով ձևավորված գաղութները սկզբում չէին կարող հոգալ հայապահպանության օջախներ ստեղծելու, երեխաներին հայեցի դաստիարակելու խնդիրները, ընդհակառակը՝ ցանկանում էին, որ զավակներն ավելի շուտ մերվեն օտարին, որպեսզի թողափեն խեղճությունը: Իսկ երբ ինտեգրվել են իրենց ապրած երկրների կյանքին և ուշքի եկել, մտածել են արդեն դպրոց ունենալու մասին, ցավով նկատել են, որ ուշացել են:

Կապուտիկյանը նկատում է, որ կրթության, երեխաների դաստիարակության, ազգային գիտակցության սերմանման հարցերում ծնողներն են կողմնորոշում երեխաներին, և որքան ծնողների համար թանկ է հայրենիքը, այնքան կարևորում են մատաղ սերնդի հայեցի դաստիարակությունը: Մփյուռքում հաճախ հայերը չեն ցանկանում վտանգել իրենց զավակների կրթությունը. նրանց մեջ ամուր նստած է թերահավատությունը հայկական դպրոցի նկատմամբ: Ծնողներից ոչ բոլորն են պատրաստ «գոհողության» գնալ՝ երեխաներին հայկական վարժարան տանել, քանի որ այստեղ սովորելը էժան է և արդյունավետ: Բուլղարիայում մեկը պատմում է, որ ինքը եղել է հայկական վարժարանի հոգաբարձության անդամ և տնետուն ընկած ծնողներին համոզել է զավակներին հայկական վարժարան բերել. մի քանի հոգի են միայն հավաքվել: Հայրենի հյուրի համար ավելի մեծ ցավ չէր կարող լինել, քան տեսնելը, թե ինչպես հայ երեխաներին հայկական դպրոց տանելը գոհողության նման մի բան է դարձել, և դրա համար հարկ է ամեն կերպ տրամադրել ծնողներին: Ինչ գոհողությունների ասես, որ չեն գնում հայկական վարժարանների ուսուցիչները, նրանք ամեն ինչ անում են, որպեսզի հայ երեխաները չպոկվեն իրենց արմատներից: Բայց խնդիրը գնալով դժվարանում էր:

Կապուտիկյանն իր գրքերում հիշեցնում է, որ անարդար է արտասահմանում ամենաանմխիթար վիճակում պահել հայ ուսուցչին: Կրթության ոլորտում պետք է ներգրավվեն ամենառոպակյալ և շնորհաշատ մարդիկ, որպեսզի կարողանան հայ մանուկին փրկել ձուլումից, ուծացումից, մինչդեռ որակյալ ուսուցիչները շատ քիչ են,

իսկ ուսուցչությամբ հաց վաստակելը՝ համարյա անհնար:

Հայոց լեզուն չիմանալու աղետալի վիճակի նկարագրության հանդիպում ենք Կապուտիկյանի բոլոր ուղեգրություններում: Գաղութներում գերակշռող մասը չգիտի մայրենին, մանավանդ՝ երիտասարդությունը: Վերջիններիս հայերեն չիմանալու սովորական լինելը ամենաձանր ազդեցությունն է թողել բանաստեղծուհու վրա: Իսկ ձուլման ամենամեծ վտանգը հայոց լեզուն չիմանալն էր: Կապուտիկյանը անվերջ օրինակներ է բերում, թե ինչպես երիտասարդները ամենաանհրաժեշտ բառերն անգամ չեն կարողանում գործածել: Ալեքսանդրիայի օղակայանում բանաստեղծուհին հանդիպում է մի հայ աղջկա, որը բացարձակապես հայերեն չի իմանում, նույնիսկ՝ բարևել: Երբ իմանում է, որ Կապուտիկյանը Հայաստանից է, որքա՛ն է ուզում հաղորդակցվել հետը, սակայն Կապուտիկյանը անգլերեն չգիտեր, իսկ նա՝ Օթրի Ժամկոչյանը, հայերեն: Ալեքսանյանների դուստրեր Սիրանն ու Նվարդը Նյու Յորքում են ապրում, ծնողները՝ Մոնրեալում: Սիրանը գործածում է հայերենի իր փոքրիկ բառապաշարը, որպեսզի խոսի հայրենի հյուրի հետ, իսկ Նվարդը, որ երգչուհի է և ավելի փոքր բառապաշար ունի, ասում է միայն ամենաանհրաժեշտ բառերը: Նա ուզում է Երևանի մասին նոր երգեր սովորել, բանաստեղծուհին թելադրում է, իսկ նա գրում է... անգլերեն տառերով: Որպես գրող՝ նա չէր կարող հանգիստ նայել, թե ինչպես ընտանեկան միջավայրում օտար լեզու չիմացող մեծերի, տատիկ-պապիկների խոսքերին երիտասարդները պատասխանում են օտար լեզվով կամ հատ ու կենտ հայերեն բառեր են միայն արտասանում: Փարիզում՝ հայկական ընտանիքում, Զատիկի սեղանը բաժանված է երկու մասի՝ հայերեն խոսող տարեցների և ֆրանսերեն խոսող երիտասարդների, որոնք իրենց լեզվով, մտածելակերպով, հետաքրքրություններով հեռու են մեծերից:

Երիտասարդներն ավելի արագ են կուլ գնում ուժացմանը: Կապուտիկյանը նշում է, որ հետզհետե բնաշխարհում ծնված սերնդի անհետացման հետ միասին կտրվում է այն շղթան, որ օտարության մեջ ծնված սերնդին կապում էր հայրենական հողի, մշակույթի ու լեզվի հետ: Փոխվել է Մփյուռքի սոցիալական կազմը: Հայերն իրենց ընդունակություններով հասել են նյութական բարեկեցության: Ասպարեզի վրա է արդեն նոր սերունդը, որը կրթվել, ուսում է ստացել այլ երկրում, հայրերի լեզվից չնչին բառեր է վերցրել, իսկ ավանդությունից՝ ոչինչ: «Ազատատենչ» երիտասարդները չափա-հաս դառնալուն պես առանձնանում են: Երիտասարդությունը Արևմուտքի ամենալուրջ հիմնախնդիրն է: Նա փոխվում է, տարբեր հայացքներ որդեգրում, այլ հովերով տարվում: Զանազան շարժումներ են ի հայտ գալիս, որոնցից յուրաքանչյուրում կան հայ երիտասարդներ, ովքեր, տարվելով դրանցով, կործանվում են, իսկ եթե չեն կործանվում ֆիզիկապես, ապա հեռանում են ծնողներից, լեզվից, ազգությունից, ազգային գիտակցությունից: Շատ ծնողներ մտահոգված են, որ երիտասարդները չհակվեն այս կամ այն օտարածին գաղափարների, սակայն ծնողների համար դժվար է երեխաներին հեռու պահել այդ ամենից: Կապուտիկյանը նշում է, որ զարգացած երկրներում մեծացող հայ երիտասարդին այլևս հնարավոր չէ հայությանը կապված պահել հայրենի հիշատակների ոգեկոչմամբ, ստիպել սիրել Հայաստանը՝ հայրենասիրությունից դրդված: Հայապահպանության համար անհրաժեշտ են ուրիշ ուղիներ, միջոց-

ներ:

Հայրենի հյուրի հետ հանդիպումներում երիտասարդներ գրեթե չկան, իսկ եթե հանկարծ գալիս են, ապա՝ ուշ, ծնողներին տուն տանելու համար: Երեկոների ավարտին ծերերը մոտենում են դողդոջուն ու արցունքոտ, բռնում բանաստեղծուհու ձեռքը, կանայք փարվում, համբուրում են, մի քանիսն էլ հավաստում, որ եղել են Հայաստանում: Այդ ծերերը հանդիպում են ամենուր, ու թեև հոգատարությամբ շրջապատված, սակայն խորթացած, մեկուսացած են իրենց օտարախոս երեխաներից: Գիտակցում են, որ իրենց տոհմում հայերենը մեկընդմիջտ հեռանալու է իրենցից հետո: Դժվար թե ավելի բնութագրական արտահայտություններ լինեն հայկական Սփյուռքին սպառնացող համատարած ուժացմանը, քան տալիս է Կապուտիկյանը:

Բուլղարիայում հայկական եկեղեցու մուտքի մոտ բուլղարերենով հայտարարություններ են: Նրանցից մեկն է միայն հայերեն, այն էլ գուժում է Երզնկայում ծնված 88-ամյա Զապել Փանոսյանի մահը: «Ո՛չ, միայն 88 տարեկան երզնկացի մայրիկը չէր, որ հանգչում էր հեռու այդ քաղաքում, այլ մի ուրիշ, մի շատ թանկագին բան էր մեռնում այստեղ, մեռնում դանդաղ, օր-օրի, ոչ կարճատև, այլ երկար ու երկար մի հիվանդությունից հետո»¹, - գրում է բանաստեղծուհին:

Հայ ավանդական ընտանիքը աստիճանաբար ենթարկվում է օտար ազդեցություններին: Գնալով բարակում է հայության երակը: Դպրոցն ավարտելուց հետո ամեն մեկը մի կողմ է գնում, մի երկիր, գնում է հաստատելու, գտնելու իրեն:

Իրողություն է, որ բացի Մերձավոր Արևելքի հայկական գաղութներից, մյուսներում 40-ից ցածր տարիք ունեցողները հայերեն գրեթե չեն կարդում: Ուղեգրությունների հեղինակը զգում ու գիտակցում է, որ ինչ էլ անի՝ Սփյուռքը չի կարող երիտասարդությանն ամբողջությամբ հայերեն խոսեցնել: Բայց կարող է հայերեն խոսեցնել նրանց հոգիները: Իսկ դա պետք է արվի թեկուզ օտար լեզվով: Կապուտիկյանը նորից ու նորից գալիս է այն համոզմանը, որ Սփյուռքում հայապահպանման համար պատասխանատու պետք է լինեն նաև Հայաստանի ղեկավարները, արևմտահայ լեզվի ճակատագիրը նրանց խնդիրն էլ է: Նա համարում է, որ պետք է Հայաստանում հրատարակված հայոց պատմության, մշակույթի, գիտության վերաբերյալ յուրաքանչյուր օտարալեզու աշխատություն, ամսագիր և այլն, ուղարկվի աշխարհի այն բոլոր երկրները, ուր հայ կա:

Բանաստեղծուհին նկատում է, որ Սփյուռքում ամենատխուրդ մտավորականության վիճակն է, տխուր՝ ավելի շատ հոգեբանական առումով, քանի որ նրանք իրենց վրա են կրում ամբողջ ծանրությունը: Գրականությամբ զբաղվելով՝ սփյուռքյան գրողը ընտանիք չի կարող պահել, քանի որ գրածները չեն վաճառվում, օրեօր քչանում է հայերեն կարդացողների թիվը, ուստի գրելը դառնում է երկրորդ մասնագիտություն: Սփյուռքը բնորոշող երևույթներից է օտարագիր հայ գրողների առկայությունը, քանի որ հայերեն կարդացողները գնալով պակասում են, իսկ հայ գրողներն էլ հայերեն գրելու չափ հայերեն չգիտեն: Օտար հողում ծնված հայը եթե գրում է, ապա պետք է գրի այդ լեզվով, եթե երգում է, դարձյալ այդ լեզվով: «...Եվ մեր սքանչելի արևմտա-

¹ Կապուտիկյան Միլվա, Գույներ նույն խճանկարից, Երևան, 1989, էջ 112-113:

հայերենը՝ գոնե արևմտյան սփյուռքում, դառնում է ցպահանջ մի նամակ, որը, պահանջատեր չունենալով, մնում է փոստատան դարակներում»², - գրում է Բանաստեղծուհին:

Սրահներից մեկում մեր բոլոր գրողների գրքերը կան, բայց տարիներով իրար գլխի են դարսված, ծածկված են ժամանակի փոշով: Հայրենի հյուրին են նվիրում այս գրադարանից շատ գրքեր, որ գոնե սպառվեն դրանք: Մշակույթի մարդիկ բոլորն էլ մտահոգված են, թե ի՞նչ է լինելու իրենց ստեղծածը իրենցից հետո: Բրազիլիայում Բանաստեղծուհուն է մոտենում Հարություն Պետոյանը՝ կնոջ և 13-14-ամյա դստեր հետ: Աղջիկը գրում է Բանաստեղծություններ՝ պորտուգալերեն: Կապուտիկյանի հարցին, թե ե՞րբ են եկել Բեյրութից, պատասխանում են՝ 6-7 տարի առաջ: Ավա՛դ, վեց տարի, և արդեն պորտուգալերեն է գրում բեյրութահայ աղջնակը: Սա արդեն անկանխելիության հասնող ձուլում է:

Տարբեր սրահները, բարեգործական, հասարակական, հայրենակցական միությունները մեծ ջանքերով, զոհողություններով հիմնում են դպրոցներ, մշակույթի օջախներ, հրատարակում թերթ-ամսագրեր, որպեսզի ոտքերի տակ հայրենի հող, գլխներին՝ հովանավորող սեփական իշխանություն չունենալու պայմաններում հայապահպանությունը չթուլանա: Ստեղծվում են ամեն կարգի ակումբներ ու սրահներ, որպեսզի երեխան իր արմատներից չհեռանա, համոզված, որ եթե վերջինս այդ սրահներին վստահի, ապա նա ապահովված կլինի՝ մանկապարտեզից մինչև ծերություն: Դրանք միայն սրահ չեն, միայն նյութական շենք-հաստատություն չեն, դրանք նաև հողի են: Ուղեգրությունների հեղինակը ցույց է տալիս, որ անգամ այս պայմաններում հայությունը գնալով նոսրանում է: Իսկ նոսրացման պատճառները շատ են:

Լեզվի մոռացմանը խառնվում է արտագաղթի պատկերը: Այստեղ ևս տազնապելու առիթը շատ մեծ է, քանի որ չկա մեկը, որ Արևմտյան Հայաստանից գաղթելուց ի վեր նույն երկրում մնա: Կանադայի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցուն կից շաբաթօրյա վարժարանում 12-ամյա փոքրիկ Սարգիսն արտասանում է Կապուտիկյանի «Հայոց աշխարհ» Բանաստեղծության տողերը.

Հայո՛ց աշխարհ, հայո՛ց երկիր, հայո՛ց հող,
Լայն աշխարհում քո գրկի մե՛ջ ապրեմ թող...
... Ո՛ւր էլ գնամ, ինչ աշխարհ էլ թափառեմ,
Նորեն ետ գամ՝ քո տանիքո՛ւմ ծվարեմ...:

Սարգսի արտասանությանը զուգահեռ Բանաստեղծուհին հիշում է Մոնրեալի օղակայանում դիմավորողների բազմության մեջ վաղեմի ծանոթներին՝ Արշավիր Կոնճյանին, Էլզային, Սուրենին, Բեյրութից՝ Վազգեն Այգունուն, Կահիրեից՝ Մոսիո Օնիկին... ովքեր մոտենում էին, սեղմում Բանաստեղծուհու ձեռքն ու հարցնում.

- Զիս չե՞ք հիշեր, ես Կահիրեեն եմ... Կամ
- Բեյրութ հանդիպած ենք, չե՞ք հիշեր...
- Մոռցա՞ծ եք, Հալեպ, Հայկազյան վարժարան...

² Նույն տեղում, էջ 9:

- Մենք ալ հանդիպած ենք, Փարիզի «Լյութեսիա» պանդոկին մեջ...»: Նրանք ցրվել էին ամբողջ Կանադայում ու Ամերիկայում: Ցավն ու խռովքը խառնվում են իրար: Ուրեմն, փոխանակ մոտենալու հայրենի հողին, ավելի են հեռացել, հատել են օվկիանոսը: Չկա հայրենիքը, որ փոխարինի մայրական գրկին, ուրեմն՝ հայի համար միևնույն է, թե ուր կապրի: Եվ ահա, սրանց է միանում Սարգսի մանկական անկեղծ խոստումը: Բանաստեղծուհին համոզված է, որ նա չի գա, չի ծվարի հայրենի կտուրի տակ, քանի որ նրա ծնողները նույնպես դա էին երգում, բայց աշխարհի հեռավոր ճանապարհները օտարեցին հայրենի տանիքից:

Յուրաքանչյուր հաջորդ ուղեգրությունում մեր առջև գծվում են կերպարներ, որոնց հանդիպել ենք նախորդ գրքերում, և դրանք հիմնականում այն մարդիկ էին, ովքեր նախորդ հանդիպումներում խնդրում էին օգնել Հայաստան վերադառնալուն, բայց հետագայում, նյութի հետևից ընկած, հայտնվել են այլ ավերում: Տորոնտոյում հանդիպում ենք ալեքսանդրահայ Բենիամին Մամուրյանին և հիշում 1963 թվականին Ալեքսանդրիայում նրա անկեղծ խանդավառությունը Հայաստան ներգաղթելու կապակցությամբ, մտահոգությունը, որ երեխաները վարժվեն Հայաստանին: Երեխաների բախտով այդքան մտահոգ Մամուրյանները, սակայն, չեկան Հայաստան, իսկ երեխաներն էլ հայտնվեցին Տորոնտոյում: Փարիզում շաբաթօրյա վարժարանի հիմնադիրներից Կարպիս Ջրբաշյանին զիտենք դեռ «Քարավանները» գրքից, երբ 63 թվականին իր փոքրիկ Տիգրանին առած՝ եկավ փարիզյան հյուրանոց և հպարտ ներկայացրեց որդու հայերեն արտասանությունը:

Կահիրեաբնակ Կարո Ներիսյանը խորհուրդ է հարցնում՝ գնա՞լ Կանադա, քանի որ ժամանակին չգնալու դեպքում իր իրավունքները կկորցնի: Նա ունևոր է, բայց Հայաստան գալով կարո՞ղ է ունենալ այն ամենը, ինչ որ հիմա: Կապուտիկյանը կարծես մեղադրում է նրան, բայց արդյո՞ք մեղավոր է նա, որ նյութականը ավելի շատ է ձգում, չէ՞ որ կարևոր է նաև սեփական ունեցվածքը, որը քչերը կգոհեն հանուն հայրենիքի: Մեղադրե՞լ: Ինչպե՞ս: Արդարացնե՞լ: Ինչպե՞ս: Բեյրութում ոսկերչական խանութի տեր Սարգիսը ցանկանում է, որ Կանադա մեկնելուց առաջ գոնե հեռախոսով եղբոր հետ խոսի Կապուտիկյանը. «Մեկնելեն առաջ թող հայրենիքեն ձայն մը լսե»: Ի՞նչ մաղթել նրան, «Քո մայր լեզուն չմոռանա՞ս»: Միևնույն է, վաղ թե ուշ կմոռանա նա էլ, բոլոր մեկնողներն էլ: Կապուտիկյանը կարծում է, որ ավելորդ է մեկնողներին համոզել Հայաստան գալ: Ինչպես արվեստին նվիրումն է տրվում ի վերուստ, այնպես էլ հայրենիք գնալը պետք է ներսից բխի:

«Մեր հույսը Հայաստանն է, այս երկիրներուն մեջ վաղ թե ուշ պիտի կորսվինք»: «Պիտի կորսվինք հոս», «Միայն թե հարկ է օր առաջ տանի՛լ մեզ այստեղեն», - շատ էր լսում բանաստեղծուհին այս խոսքերը Սփյուռքում: Բայց շուտով այդ ձայները լռում են, հաջորդ ուղևորություններում չկան այդ խնդրանքները: Շատերին ենք ծանոթանում, որ Հայաստանից են գնացել: Նրանք հիմնականում գոհ են իրենց կյանքից, թեև աչքներում արցունքներ կան, բայց խոսքում չի նկատվում: Մեկնումի հնարավորությունը թուլացնում է մնացողի դիմադրությունը, գայթակղությանը դիմադրելու կարողությունը սպառվում է, մեկնում են... Այլևս մարդիկ ջանքեր չեն թափում, մտահոգված չեն մնալու այն երկրում, որտեղ ապրում են: Ահա այսպես է, որ հայահավաքի

գործը չի շարունակվում: Հավաքություններում հրաժեշտից հետո ամեն մեկը գնում է իր տուն, մեկը՝ Մեն-Կատրին, մյուսը՝ Տորոնտո, երրորդը՝ Նիագարա-Ֆոլս, Կոլդ, Նյու Յորք... Եվ միայն Կապուտիկյանը՝ Երևան: Ահա սա է ուժացումը, ասիմիլյացիան, սպիտակ ջարդը, որ սպառնում է Սփյուռքին: Գրողը զգում է, որ ազգապահպանման հիմքն ամուր չի դրված, քանի որ դրանից առաջ առկա է անձնապահպանման խնդիրը: Արտագաղթը ջլատում է հայության ուժը, թուլացնում է դրա դեմ պայքարողի ձեռքերը: Հոգնել են բոլորը, և, թվում է՝ զենքերը այլևս վայր են դնում:

Բեռլինում եղած օրերին բանաստեղծուհին ստանում է մի նամակ՝ գրված Կիարոսում հանդիպած Մելինե Պապուլյանի կողմից: Այս անգամ նա հայտնվել էր Բեռլինում և իր արցունքաշաղ տողերն էր գրում այդ օտարոտի երկրից: Իսկ ո՞ւր կհանդիպեն հաջորդ անգամ... Սա մեկի ճակատագիր չէ, սա հայի ճակատագիր է, մի ամբողջ ազգի: Կապուտիկյանի ազգական Լևոնը ապրում է Փարիզում, երկու տարին մեկ գալիս է և մի քանի օր ապրում Երևանում: Նա ուզում է փոխադրվել Հայաստան, բայց երեխաները հետ են պահում. «Հայրիկ, դու թողած-եկած ես քո ծննդավայրը, ատոր համար կտառապիս, ինչո՞ւ կուզես, որ մենք ալ թողնենք մեր ծննդավայրը, Հայաստան երթանք ու նորեն քեզի պես տառապինք»³: Եվ այսպես, ուժացման օրօրի գորացող ալիքներում փշրվում են մարդիկ, նրանց հոգիները, փշրվում են աննկատորեն՝ իրենք էլ չզգալով իրենց փշրվելը: Կյանքի ալիքները նրանց նետել են բոլորովին ուրիշ ավեր...

Ուժացման վտանգի դեմն առնելու նպատակադրումը Կապուտիկյանի ուղեգրություններին առանցքն է:

«Սփյուռքը գտնվում է ազգային ինքնությունը, մշակույթը, լեզուն կորցնելու, ուժացման ամենակուլ երախին կեր դառնալու վտանգի տակ»⁴, - ասեցին Կարոսում և Բանաստեղծուհին: Առաջին սփյուռքապատումը՝ «Քարավանները», ամբողջությամբ ուղղված էր «Մոսքով իմ որդուն» բանաստեղծության շնչով, որը կարծես ազգահավաքության կոչ էր: Մյուս գրքերում պատգամին փոխարինելու է գալիս հայապահպանման աղոթքը: Ուղեգրությունների հերոսները թեկուզ հայերեն չգիտեն, բայց հաճախում են եկեղեցի, պատարագներին ու ժամերգություններին, և սա արդեն վկայում է, որ թեև լեզուն կորսվում է, բայց հավատին ամուր են կառչած: Հայ Եկեղեցին, որը ամբողջ հայության գլխավոր ներկայացուցիչն է ողջ աշխարհում, ամուր է իր դիրքում: Տորոնտոյի Սուրբ Երրորդություն եկեղեցու խորանի ճակատին կարդում ենք «Տեր, կեցո դու գհայս» բառերը: Դա ոչ միայն բանաստեղծի խոսքերի վերաարձանագրում է եկեղեցու խորանին, այլ նաև Տիրոջն ուղղված աղոթք, որ Աստված պահպանի, չթողնի, որ մեր մանուկները աշխարհի այս խառնիխուռն ճամփաներում մոլորվեն հայության ճանապարհից, հայրենասիրությունն ու հայոց լեզուն չխեղդվեն օտար լեզուների խառնարանում: Աստված օգնի, որ հացի ճամփաները ուր էլ տանելու լինեն նրանց առավոտյան, երեկոյան նրանք դարձյալ վերադառնան հայկական եկեղեցի:

Սփյուռքն ամեն անգամ այլ տպավորություն է թողնում բանաստեղծուհու վրա իր

³ Կապուտիկյան Միլվա, Խճանկար հոգու և քարտեզի գույներից, Եր., Սովետ. գրող, 1976, էջ 455:

⁴ «Գույներ նույն խճանկարից», էջ 260:

հայրենաբաղձ երազներով, անհետացող ծերունիներով ու անհետացող հայերենով, ուժացման երախն ընկած երիտասարդներով: Հուզմունքն ու ցավը փոխանցվում են ընթերցողին: Կապուտիկյանն ինքը կարծես կրում է հանդիպածների ճակատագրերը, և միջնորդությամբ մենք տեսնում ենք այդ մարդկանց ներաշխարհը, տարաբնույթ զգացումներ ունենում: Որքան ընթերցող, այնքան ապրում ու զգացողություն, այնքան հույզեր, հույսեր: Մեկը հայությանը տրված գնահատականը խղճահարություն կհամարի, մյուսը՝ սեր, երրորդը՝ հավատ վաղվա նկատմամբ, բայց երբեք՝ ատելություն կամ հիասթափություն:

Եթե 1962 թ. Բեյրութի Մեսրոպյան փառատոնում և «Քարավաններում» Կապուտիկյանը հույս էր հայտնում, թե կգա այն օրը, երբ հայ ժողովուրդը կհավաքվի Հայաստանում, ապա մյուս տարիների ճամփորդություններից հետո այս տողերը բանաստեղծական գեղում էին թվում միայն... Ուղեգրություններն էլ հետզհետե ավելի մտահոգ են դառնում: Նա սկսում է համոզվել, որ որքան էլ ցավալի, միևնույն է՝ Սփյուռքը մնայուն երևույթ է հայի համար: Ու եթե Սփյուռքը մնայուն է, եթե հնարավոր չէ հայությանը հավաքել Հայաստանում, չպետք է հանձնվել, պետք է ազգովին համախմբվել և թույլ չտալ նրա ձուլումը, ողջ Սփյուռքում հայապահպանություն իրականացնել, ամեն վայրկյան հայությամբ, Հայաստանի շնչով պահել նրանց: Սփյուռքը կարիք ունի Հայաստանից հայապահպանման ազդակների, մշակույթի ու գիտության մարդկանց, երիտասարդներին ազգային գիտակցության բերելու կոչերի, և կարևոր է, որ նման մարդիկ հաճախ այցելեն Սփյուռք: Եվ սա է նաև ուղեգրությունների առանցքը: Ընդ որում, դրանք շարադրված են հրապարակախոսական շնչով, և դա այս գրքերի գեղարվեստական արժանիքներից է:

Հետաքրքիր հնարանք է նաև, որ գրողը շատ գեղեցիկ է նկարագրում, օրինակ, Եդվարդը, նրա առօրյան, զուգահեռ՝ որևէ գաղթօջախ: Օտար սրահների կողքին ներկայացնում է Թալինը՝ իր գեղջկական գրավիչ պատկերներով՝ գյուղական պարզ առօրյան հակադրելով ամերիկյան շքեղություններին: Միլվա Կապուտիկյանի ուղեգրությունները գրական-հրապարակախոսական եզրահանգում ունեն. միայն Հայաստանին կառչելը Սփյուռքի հայությանը կփրկի օտարացումից և ուժացումից: